

УДК 347.65/68(477)

DOI 10.33244/2617-4154.1(10).2023.72-78

О. М. Обривкіна,

канд. педагог. наук, доцент

e-mail: sana_1968@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-8768-7778;**А. С. Амеліна,**

канд. юрид. наук, доцент,

Державний податковий університет

e-mail: amelina77anna@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-7148-3586

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ МАЙНА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

У статті проведено аналіз інституту спадкового права, а також визначено головні проблеми спадкування окремих видів майна та шляхи їх подолання. Зазначимо, що особливого вивчення та аналізу потребує спадкування окремих видів майна, адже майно займає провідне місце на етапі функціонування сучасного суспільства, предмети матеріального світу виступають об'єктом більшості цивільних правовідносин, зокрема і спадкових. У регулюванні правовідносин щодо спадкування окремих видів майна з'ясовано та визначено методи і засоби для усунення прогалин у цьому питанні, що наявні у чинному національному законодавстві. Проаналізовано наукові праці О. Є. Кухарева, Н. В. Єсауленка, Е. Е. Голодницького, окремі положення Цивільного кодексу України, Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, а також проведено огляд статистики «Скільки зброї мають на руках українці». Було виявлено прогалини у законодавстві України щодо спадкування окремих видів майна, а також зазначено необхідність зміни деяких положень Цивільного кодексу України, Закону України «Про господарські товариства», а саме: ст. 147 ЦКУ та ст. 55 Закону України «Про господарські товариства». Визначено механізм реалізації спадкоємцями корпоративних прав, які вони отримали внаслідок спадкування, порядок відступлення корпоративних прав, участь у ТОВ до відкриття спадщини, а також строки прийняття чи відмови у прийнятті до ТОВ спадкоємців померлого учасника.

Зроблено висновок, що нагальним для вирішення основного проблемного питання сфери спадкування окремих видів об'єктів спадщини є врегулювання положень

законодавства України до сучасних реальних правовідносин у державі, коли фізичним особам на праві власності можуть належати не тільки будинки та земельні ділянки, а й такі специфічні об'єкти цивільних прав, як банківські вклади, права інтелектуальної власності, право на зброю, цінні папери, корпоративні права. Необхідно розробити ефективний правовий механізм, який міг би захистити права та визначити обов'язки суб'єктів спадкування при спадкуванні різних видів об'єктів спадщини.

Ключові слова: спадкування, спадкове право, спадкування окремих видів майна, спадкоємець, спадкодавець, майно, спадкування зброї.

Постановка проблеми. На сьогодні доволі актуальним питанням є спадкування окремих видів майна, оскільки спадкові відносини в Україні, що регулюються вітчизняними нормативно-правовими актами, і відповідно, законодавство України у сфері спадкування має певні прогалини. Кожен громадянин України може виступати суб'єктом такого виду цивільних правовідносин, тому необхідно визначити найголовніші проблеми, що можуть виникати у суб'єктів спадкових відносин, та розробити найефективніші шляхи їх подолань. На нашу думку, особливого вивчення та аналізу потребує спадкування окремих видів майна. Майно займає провідне місце на етапі функціонування сучасного суспільства, предмети матеріального світу виступають об'єктом більшості цивільних правовідносин, зокрема і спадкових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливої уваги цій темі приділяли такі вітчизняні вчені, як Є. І. Рябоконт, Є. О. Харитонов, Н. Б. Фурса, С. Я. Рабовська та ін. Проте у їх працях не проведено аналізу проблем сучасного законодавства, що стосується спадкування окремих видів майна, тому виникає необхідність розглянути актуальні проблеми, які з'являються під час детального дослідження обраної теми.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування прогалин у регулюванні правовідносин щодо спадкування окремих видів майна та знаходження дієвих засобів для усунення прогалин у цьому питанні, що наявні у чинному національному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 1216 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) «спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)» [1]. Володимир Косаківський визначає, що «об'єктами спадкування є цивільні права й обов'язки спадкодавця, що можуть (мають здатність) переходити у спадщину» [2]. Але йдеться не про будь-які права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини, а лише ті, існування яких не припиняється зі смертю певної фізичної особи. Об'єкти спадкування бувають майнового та немайнового характеру. З розвитком економічних відносин коло об'єктів, які мають майновий характер, розширюється. До них, зокрема, належать: житлові будинки, квартири, дачі, садові будинки, предмети домашнього господарства, предмети особистого користування, земельні ділянки, засоби виробництва, вироблена продукція, транспортні засоби, грошові суми, цінні папери, пайовий внесок членів ЖБК, дачно-будівельні, гаражно-

будівельні кооперативи, члени садівницького товариства, а також інше майно споживчого й виробничого призначення.

Спадкування окремих видів майна потребує більш ефективного правового регулювання. Так, особливого значення зараз набуває спадкування зброї. Сучасна ситуація в Україні, а саме військові дії на території України, значно збільшили кількість власників зброї. За інформацією правоохоронців, тенденція до зростання кількості довгоствольної зброї спостерігалася ще в 2013 році, коли в Україні зареєстрували близько 830 тисяч одиниць. Уже за 3 роки ця цифра перевищила 920 тисяч одиниць зброї. А в 2018 році офіційна статистика – більше 890 тисяч одиниць [2].

Норми Цивільного кодексу України та інші нормативно-правові акти не містять чіткої процедури та особливостей спадкування зброї. Лише тільки пункт 12.17 Інструкції Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та вибухових матеріалів встановлює положення, у якому зазначено: «у випадку смерті власника нагородна нарізна вогнепальна зброя армійських зразків негайно здається родичами померлого в органи внутрішніх справ безкоштовно. Мисливська нарізна або гладкоствольна вогнепальна зброя здається родичами померлого власника впродовж десятиденного строку в органи внутрішніх справ на тимчасове зберігання до вирішення питання про спадкування майна (але на строк не більше ніж шість місяців). Якщо будь-хто із спадкоємців бажає стати власником такої зброї, вона може бути зареєстрована на його ім'я у встановленому порядку. У випадках, якщо серед спадкоємців немає осіб, які можуть мати або мають право на зберігання зброї, родичами померлого власника вона повинна бути в місячний строк продана або подарована особі, що має дозвіл органів внутрішніх справ на придбання вогнепальної зброї» [3].

Досить незрозумілим є те, що суб'єкт, який має бути відповідальний за здачу зброї в органи МВС, не встановлений. Якщо припустити, що може існувати єдиний спадкоємець, що прийняв усю спадщину, це не робить його автоматичним власником зброї та не означає, що він буде нести відповідальність за її зберігання. Оформлення права на зброю в порядку спадкування є недосконалим процесом. Для того щоб належним чином оформити спадкування зброї, слід вказати її вид у свідоцтві про право на спадщину, потім надати звернення в організацію дозвільної системи для отримання дозволу на зброю і згодом за актом прийому-передачі вона має бути передана на зберігання в органи МВС. Тобто до того, як спадкоємець оформлятиме дозвіл на володіння зброєю, свідоцтво про спадкування відповідного виду зброї, відповідальності за її зберігання нести за законом не буде, оскільки відповідних цивільно-правових норм, які б це регулювали немає у законодавстві. А саме відсутність таких норм зумовлює те, що деякі спадкоємці, користуючись прогалиною у законодавстві, збувають зброю у своїх корисливих мотивах і довести їх винуватість та незаконність дій є неможливим.

Тому для усунення цієї прогалини у національному законодавстві необхідно:

1) чітко визначити спеціального суб'єкта, який буде нести відповідальність за зберігання зброї;

2) покласти відповідальність на спадкоємця за зберігання зброї до отримання ним відповідного дозволу про володіння зброєю та свідоцтва про спадкування відповідного виду зброї.

Проблему спадкування зброї в разі наявності кількох спадкоємців, із яких лише один має право одержати дозвіл органів внутрішніх справ на право придбання зброї, можливо вирішити шляхом укладення договору про зміну розміру часток у спадщині.

Проте О. Є. Кухарев вважає, що за договором про зміну розміру часток у спадщині відсутнє зустрічне надання з боку спадкоємця, чия частка у спадщині збільшилася, що дає змогу кваліфікувати такий договір як безоплатний. Отже, за подібним договором спадкоємці мають право домовитися, що право власності на зброю переходить одному зі спадкоємців без грошової компенсації за частки у праві власності на зброю інших спадкоємців. Також варто зауважити, що закон не містить застереження стосовно укладення договору про зміну розміру частки у спадщині обов'язково всіма спадкоємцями, які закликаються до спадкування. Найголовніше, щоб сторонами цього договору були щонайменше два спадкоємці [4].

Також варто виділити проблеми спадкування корпоративних прав, а саме: спадкування частки в товаристві, зокрема в товаристві з обмеженою відповідальністю; спадкування приватного підприємства та спадкування цінних паперів (акцій, облігацій).

Складність спадкування обумовлена обсягом законодавчих актів, які регулюють спадкування та оформлення корпоративних прав, необхідністю враховувати не тільки норми Цивільного кодексу України та інших законів, а також і положення статутних документів юридичних осіб (фірм, корпоративних суб'єктів), права (частки, акції) яких успадковуються.

Статuti цих суб'єктів містять суперечливі положення, які можуть вплинути на процес успадкування. Особливості змісту різних статутів корпоративних суб'єктів, вибір рекомендацій для оптимального порядку успадкування вибудовуються адвокатами під кожен окрему ситуацію. Проте є й загальні правила та норми, які несуть у собі певні інструкції, слідування яким спростить вибір рекомендацій та прискорить процес успадкування.

Багато проблемних питань виникає внаслідок суперечливості процедури спадкування корпоративних прав учасників товариств з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ). Проблемність у цьому питанні не додає гарантій сталому розвитку корпоративної сфери в Україні. Відповідно до статті 147 ЦКУ частка у статутному капіталі ТОВ переходить до спадкоємця учасника товариства, якщо статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших учасників товариства [1].

Опираючись на положення, можна зробити висновок, що до правонаступника переходять майнові права учасника ТОВ, якщо інше не передбачено статутом. Згідно із статтею 55 Закону України «Про господарські товариства», де зазначається, що: «у зв'язку зі смертю громадянина – учасника ТОВ у спадкоємців виникає переважне право вступу до цього товариства. Право участі автоматично до правонаступників не

переходить, але їм надається можливість вступу до ТОВ та отримання корпоративних прав» [5].

Для цього необхідна наявність двох умов:

- 1) бажання спадкоємця вступити до ТОВ;
- 2) згода товариства прийняти його до своїх учасників.

У разі відмови спадкоємця вступити до ТОВ або відмови товариства у прийнятті його до складу учасників останньому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала учаснику, що помер.

Вартість цієї частки визначається на день смерті учасника. У цьому випадку бачиться ще один доказ єдності майнового та немайнового елемента корпоративних прав: якщо у правонаступника не виникає немайнового права участі, то, і майнових теж. Проте право на частку не припиняється, а трансформується у право на отримання останньої. У ЦКУ зазначається, що у такому випадку розрахунки спадкоємцями здійснюються як з учасником ТОВ, що вийшов з його складу [1]. У цьому виді спадкування проблемою виступає те, що «законодавством не встановлений строк, протягом якого спадкоємці мають виявити своє бажання вступити у товариство чи відмовитися від вступу до нього. Існують випадки, коли спадкоємці не виказують свого ставлення щодо участі у товаристві. У такому разі ТОВ не може прийняти рішення про неприйняття спадкоємця, тому що відсутня правова підстава відмови (заява про бажання вступити). Також чинне цивільне законодавство не містить положень щодо строків для прийняття чи відмови у прийнятті до ТОВ спадкоємців померлого учасника. Неврегульованість цього питання може призводити до зловживання з боку учасників ТОВ. Зокрема, такий строк міг би становити 30 днів з моменту подання спадкоємцем заяви про намір вступити до ТОВ. Слід зазначити в законі і строк для подання заяви спадкоємця про намір вступити до ТОВ в 30 днів з дня отримання свідоцтва про право на спадщину [6].

Наступним важливим питанням необхідно виділити фактичну неможливість спадкоємців вступити у володіння корпоративними правами протягом шести місяців після відкриття спадщини. Відповідно до ч. 1 ст. 1298 ЦКУ встановлюється, що свідоцтво про право на спадщину видається через 6 місяців після її прийняття. Маючи право на спадщину, спадкоємець перші шість місяців не може його реалізувати через відсутність доказів наявності цього права [7].

Отже, необхідно змінити положення ст. 147 ЦКУ та ст. 55 Закону України «Про господарські товариства» і зазначити механізм реалізації спадкоємцями корпоративних прав, які вони отримали внаслідок спадкування, порядок відступлення корпоративних прав, участь у ТОВ до відкриття спадщини, а також строки прийняття чи відмови у прийнятті до ТОВ спадкоємців померлого учасника.

Висновки. Отже, нагальним для вирішення основного проблемного питання сфери спадкування окремих видів об'єктів спадщини є врегулювання положень законодавства України до сучасних реальних правовідносин у державі, коли фізичним особам на праві власності можуть належати не тільки будинки та земельні ділянки, а й такі специфічні об'єкти цивільних прав, як банківські вклади, права інтелектуальної власності, право на

зброю, цінні папери, корпоративні права. Наразі є необхідність розроблення ефективного правового механізму, який міг би захистити права та визначити обов'язки суб'єктів спадкування при спадкуванні різних видів об'єктів спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435 IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.12.2022).
2. Статистика «Скільки зброї мають на руках українці: офіційні та реальні дані дуже відрізняються». URL: https://news.24tv.ua/skilki_zbroyi_mayut_na_rukah_ukrayintsi_ofitsiyi_ta_realni_dani_duzhe_vidriznyayutsya_n1004335 (дата звернення: 20.12.2022).
3. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та вибухових матеріалів: наказ Міністерства внутрішніх справ від 21.08.98 № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 20.12.2022).
4. Кухарев О. Є. Договори спадкоємців на стадії оформлення права на спадщину. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2015. Вип. 3. С. 136–142.
5. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення: 20.12.2022).
6. Есауленко Н. В. Проблеми спадкування частки у статутному капіталі ТОВ. *Юридичні і політичні науки. Держава і право*. 2016. Вип. 35. С. 363–369.
7. Голодницький Э. Как получить компанию в наследство. Проблемы наследования корпоративных прав на Украине. *Юридическая практика*. 2015. № 19 (385). С. 24–35.

REFERENCES

1. Civil Code of Ukraine: from 16.01.2003 № 435 IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed: 20.12.2022).
2. Statistics "How many weapons Ukrainians have in their hands: official and real data are very different". URL: https://news.24tv.ua/skilki_zbroyi_mayut_na_rukah_ukrayintsi_ofitsiyi_ta_realni_dani_duzhe_vidriznyayutsya_n1004335 (accessed: 20.12.2022).
3. On approval of the Instruction on the procedure of manufacturing, acquisition, storage, accounting, transportation and use of firearms, ammunition and explosive materials: order of the Ministry of Internal Affairs of 21.08.98 No. 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (accessed: 20.12.2022).
4. Kukharev O. E. Contracts of heirs at the stage of registration of the right to inheritance. *Small Encyclopedia of Notary*. 2015. Issue 3. P. 136–142.
5. On Business Associations: Law of Ukraine of 19.09.1991 No. 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (accessed: 20.12.2022).
6. Esaulenko N. V. Problems of inheritance of a share in the authorized capital of LLC. *Legal and Political Sciences. State and Law*. 2016. Issue 35. С. 363–369.
7. Holodnytskyi E. How to inherit a company. Problems of inheritance of corporate rights in Ukraine. *Yuridicheskaya Praktika*. 2015. № 19 (385). P. 24–35.

O. Obryvkina, A. Amelina. Legal Regulation of Inheritance of Certain Types of Property in Ukraine: Problems and Solutions

The article analyzes the institute of inheritance law and identifies the main problems of inheritance of certain types of property and ways to overcome them. It is noted that the inheritance of certain types of property requires special study and analysis, because property occupies a leading place at the stage of functioning of modern society, objects of the material world are the object of most civil relations, including inheritance. In the regulation of legal relations regarding the inheritance of certain types of property, the methods and means to eliminate the gaps in this issue that exist in the current national legislation are clarified and identified. The scientific works of Kukharev O. E., Esaulenko N. V., Golodnitsky E. E. are analyzed, as well as certain provisions of the Civil Code of Ukraine, "Instructions on the procedure for the manufacture, acquisition, storage, accounting, transportation and use of firearms, pneumatic, cold and cooled weapons, devices of domestic production for firing cartridges equipped with rubber or similar non-lethal projectiles, and ammunition, as well as ammunition for weapons, main parts of weapons and explosives", and a review of statistics "How many weapons do Ukrainians have in their hands". Gaps in the legislation of Ukraine on inheritance of certain types of property were identified, as well as the need to amend some provisions of the Civil Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Business Associations", namely: Article 147 of the Civil Code of Ukraine and Article 55 of the Law of Ukraine "On Business Associations". The mechanism of realization by the heirs of corporate rights which they received as a result of inheritance, the procedure for assignment of corporate rights, participation in the LLC before the opening of the inheritance, as well as the terms of acceptance or refusal to accept the heirs of the deceased member to the LLC are determined.

The conclusion is made that it is urgent to resolve the main problematic issue of the sphere of inheritance of certain types of inheritance objects to regulate the provisions of Ukrainian legislation to modern real legal relations in the state, when individuals may own not only houses and land plots, but also such specific objects of civil rights as bank deposits, intellectual property rights, the right to arms, securities, corporate rights. The need to develop an effective legal mechanism that could protect the rights and determine the obligations of the subjects of inheritance in the inheritance of various types of inheritance objects.

Key words: *inheritance, inheritance law, inheritance of certain types of property, heir, testator, property, inheritance of weapons.*

Стаття надійшла до редколегії 9 січня 2023 року